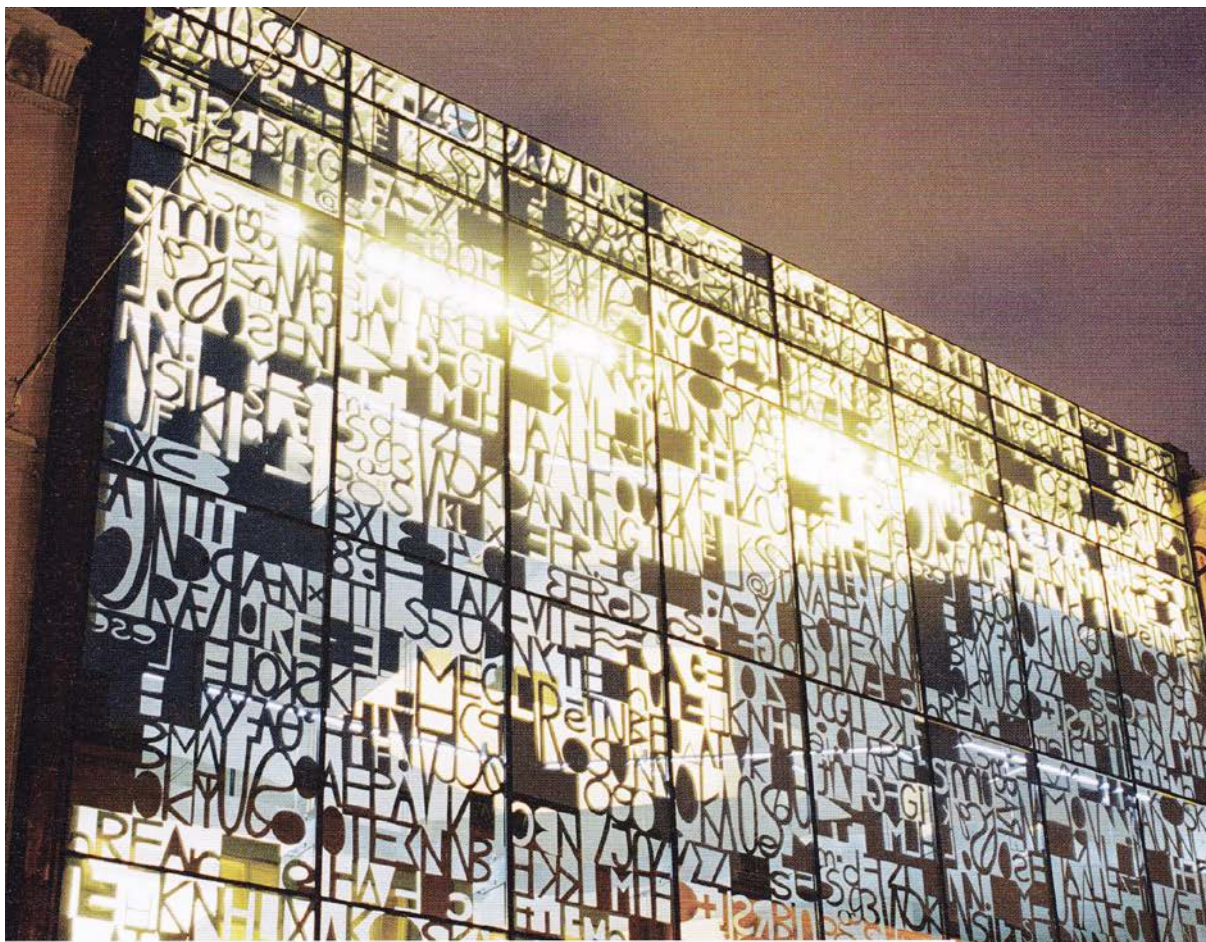

Læringsmål

Når du har arbeidet med dette kapitlet, skal du kunne

- forklare hva et setningsledd er
- forklare hvordan de ulike setningsleddene dannes, og hvilken funksjon de har i setningen
- analysere enkle setninger
- forklare begrepene ytring, helsetning og leddsetning
- bruke ulike språklige verktøy til å binde sammen setninger til hel tekst

5 Ord i sammenheng

Se på disse to setningene:

Med to kniver i ryggen fant hun sin mor liggende i trappa.

Han hadde et forhold til en dame som sprakk.

Setning: utsagn som består av minst et subjekt og et verbal

Setningsledd: de leddene setninger består av, for eksempel subjekt, verbal og direkte objekt

Setninger består av setningsledd, og vi må passe på hvordan vi stikker leddene. I disse to setningene er det blitt kluss. Klarer du å si noe om hvorfor de virker litt underlige?

Setningsledd

Slik bokstavene i alfabetet blir til ord, blir ordene i ordklassene til setninger. En kortest mulig setning kan lyde slik:
Frida skriver.

Å sette to eller flere ord sammen blir ikke nødvendigvis en setning:
Frida pen

Alle setninger må inneholde noe som viser *hva som skjer* (verbal), og noe som viser *hvem eller hva som gjør noe* (subjekt). Verbal og subjekt kalles for *setningsledd*.

subjekt verbal
Frida skriver

Dette blir en veldig kort setning, og vi vil kanskje føye til flere ledd. Vi vil f.eks. nevne *hva* som blir skrevet, og kanskje også forklare *når* det skjer. I tillegg til *subjekt* og *verbal* har vi da fått setningsleddene *objekt* og *adverbial*.

subjekt verbal objekt adverbial
Frida skriver et debattinnlegg i dag.

Det finnes enda to typer setningsledd. Det blir altså *seks* typer setningsledd til sammen. Her er de listet opp:

F

Vi bruker store bokstaver når vi markerer setningsleddene.

Verbal (V) forteller *hva som skjer*.

Subjekt (S) viser *hvem som utfører det som skjer*.

Direkte objekt (DO) viser *hvem eller hva handlingen er rettet mot*.

Indirekte objekt (IO) er *den eller det som drar nytte av eller tar skade av handlingen*.

Predikativ (P) beskriver *subjektet nærmere*.

Adverbial (A) forteller om *forholdene rundt handlingen: hvor, når, hvordan, hvorfor*.

I disse to setningene finner du alle setningsleddene:

S V ID DO A
Brudgommen gir bruden et kyss på munnen.

S V P
Brudekjolen er vakker.

Det er viktig å skille mellom setningsledd og ordklasser. Et setningsledd kan bestå av ett eller flere ord.

Vi kan for eksempel utvide setningsleddene på denne måten:

S V IO DO A
Den kjekke brudgommen vil gi den skønne bruden et saftig kyss midt på truten.

S V P
Den hvite brudekjolen er helt utrolig nydelig.

OPPGAVER

- 1 Se om du klarer å gjøre setningsleddene i et av eksemplene over enda lengre.
- 2 Prøv å lage setninger som inneholder alle setningsleddene. Du kan nøye deg med

bare ett objekt – direkte objekt. Det går ikke an å ha både objekt og predikativ i samme setning, så du må lage minimum to setninger. Et tips: Ta utgangspunkt i konkrete situasjoner, f. eks. fra idrettsbanen.

Flytteprøven

Se på disse ordene, som er hentet fra en setning:

hjemmelagd spiser hver familien lørdag min pizza

Hvis vi vil lage en setning av ordene, ser vi ganske fort at noen ord er nødt til å stå sammen:

Familien min spiser hjemmelagd pizza hver lørdag.

Vi kan snu og vende på rekkefølgen:

Hver lørdag spiser familien min hjemmelagd pizza.

Det er mulig å si det slik også, selv om det lyder uvanlig:

Hjemmelagd pizza spiser min familie hver lørdag.

De ordene som flytter sammen når vi plasserer dem foran verbalet, utgjør et setningsledd.

Hvis vi nå bruker listen over setningsledd på s. 96, kan vi lage følgende skjema:

Rødt = subjekt
Grønt = verbal
Blått = objekt
Gult = adverbial

Familien min spiser hjemmelagd pizza **hver lørdag**.
Hver lørdag spiser **familien min** hjemmelagd pizza.
Hjemmelagd pizza spiser **familien min** **hver lørdag**.

98 | Kapittel 5 Ord i sammenheng

TENK OVER

Finnes det elever i klassen med annet morsmål enn norsk som kan demonstrere den vanlige rekkefølgen på setningsleddene i sitt morsmål?

Vi ser at i alle eksemplene kommer verbalet på andre plass i setningen. Slik er det i norsk: Verbalet kommer som ledd nummer to i vanlige, fortellende setninger. Dette kalles V2-regelen.

Den aller vanligste rekkefølgen på setningsledd i norsk er at subjektet kommer før verbalet. Derfor kalles norsk et SVO-språk. Det betyr at rekkefølgen på setningsleddene er *subjekt – verbal – objekt* = *familien spiser pizza*. Det finnes både SOV-språk og VSO-språk. Da kommer verbalet enten sist eller først i setningen. Subjektet kommer som hovedregel foran objektet i alle språk.

- SVO-språk: blant andre engelsk, fransk, tysk, vietnamesisk (*familien spiser pizza*)
- SOV-språk: blant andre hindi, urdu og panjabi, somali, tyrkisk og japansk (*familien pizza spiser*)
- VSO-språk: blant andre klassisk arabisk, hebraisk (*spiser familien pizza*)

Når vi stiller spørsmål på norsk, kommer verbalet først i setningen: *Spiser familien min hjemmelagd pizza hver lørdag?*

OPPGAVER

3 a Gjør ordene om til en setning med mening, og marker setningsleddene:
klem deg jeg en gir
i sur Embla dag er
nye velkledd vikaren er den

b Sett et annet setningsledd enn det du først satte, foran verbalet.

4 a Prøv å bytte ut ordet eller ordgruppen som står foran verbalet, med en annen i setningene under:

På 17. mai spiste barna ti pølser og fem is hver.

Sist uke sagde de ned det fine treet.

Alle i klassen jublet da resultatet av volleyballturneringen kom.

Plutselig sa den mest beskjedne gutten i klassen «bø».

b Klarer du å finne andre ord eller ordgrupper som kan stå foran verbalet i setningene over?

Verbal

Verbalet forteller *hva som skjer*.

Setningsleddet verbal er laget av ordklassen verb.

Fridtjof synger.

Spørsmål: Hva gjør Fridtjof? Svar: synger = verbal.

Vi finner verbalet ved å spørre: *Hva skjer? Hva er det subjektet gjør?*

Bjørnen sover. Hva gjør bjørnen? Svar: sover = verbal.

Hvilket verb vi velger, får konsekvenser for hvilke andre ledd som kan stå i setningen:

Fridtjof *elsker* ... (Her kan det komme noe om hva Fridtjof elsker, for eksempel *dikt* – objekt.)

Fridtjof *sover*. (Her kan det ikke komme objekt).

Fridtjof *er* ... (Her må det komme noe som beskriver Fridtjof, for eksempel *mørkhåret* – predikativ.)

Verbalet kan være

▼ *Hva skjer i dette bildet? Hvor mange verbal klarer du å komme på?*

- et verb som er bøydd i *tid*: Fridtjof *synger*, eller Fridtjof *sang*.
- sammensatt av flere verb: Frida *har sunget*, Frida *vil synge*, Frida *skulle ha sunget*. Det heter da *sammensatt verbal*.

Husk: Verb og substantiv er ikke det samme som verbal og subjekt.

Verb med preposisjon

Mange verb kan få knyttet til seg en preposisjon: *Hun kjørte på fotgjengeren*. *På* hører sammen med verbalet. *Fotgjengeren* blir da objekt. Flere slike uttrykk:

Hun slo på pc-en.

Han skrev på en kriminalfortelling.

De lette etter savnede.

Han slo opp med henne.

Subjekt

Subjektet viser hvem eller hva som utfører det som skjer.

Hunden knurrer.

Spørsmål: Hvem er det som knurrer? Svar: hunden = subjekt.

Du finner subjektet ved å spørre: *Hvem eller hva er/var det som + verbal.*

Flere eksempler:

Tiden går. Hva er det som går? Svar: tiden = subjekt.

Elevene i klassen gråt av glede. Hvem gråt av glede? Svar: elevene i klassen = subjekt.

▼ Klarer du å beskrive hva du ser på bildet, i én setning? Hva blir subjektet i setningen?

Subjektet kan være

- et substantiv (*mannen ler*)
- et pronomen (*hun gråter*)
- et substantiv med ulike tillegg (et gammelt vrak, alle barna i barnehagen, barna som fikk is)
- et adjektiv (*de unge*)
- en infinitiv (*å bade* er deilig)
- leddsetninger (*om han kommer*, er usikkert; *at barn liker is*, er velkjent; *uka som kommer*, blir grusom)

Formelt subjekt

I noen setninger har vi et «tomt» subjekt: *Det regner.* Dette kalles *formelt subjekt*, fordi den eneste oppgaven er å fylle subjektets vanlige plass. Flere eksempler: *Det snør, det brenner, det lyser.*

Foreløpig og egentlig subjekt

Mange setninger begynner med ordet *det* på denne måten:

Det begynte en ny elev i klassen i går.

Det i slike setninger kalles *foreløpig subjekt*. Men det *egentlige subjektet* er *en ny elev*. *Det* viser til noe som følger, nemlig *en ny elev*. Det foreløpige subjektet kan sløyfes: *En ny elev begynte i klassen i går.*

OPPGAVER

5 a Finn subjektet i disse setningene:

*Puddelen kom løpende mot barna.
 Elevene kastet seg over oppgavene.
 Tøffe tryner trenger også trøst iblant.
 Gud kastet Adam og Eva ut av Paradis.
 Adam og Eva ble kastet ut av Paradis.
 I morgen reiser onkelen min til Amerika.
 Å svømme er herlig.
 At vikaren er søt, er sant.
 Ingenting er avgjort.
 Boka som du snakket om, er utsolgt.
 Hvem kan trøste Knøttet?
 Alle kan ta feil!*

b Skriv fem setninger med minst et subjekt og et verbal. Prøv å få med direkte objekt i tillegg.

6 Klar for en utfordring?

Finn enten formelt subjekt eller foreløpig og egentlig subjekt i disse setningene:

*Det lyser i stille grender.
 Det spøker på loftet.
 Det gikk et svært snøskred forleden.
 Det snødde hele påsken.
 Det kommer en pike gående.
 Det bor en baker i Østre Aker.
 Det blåser på toppene.*

Direkte objekt

TENK OVER

Se på denne setningen:
Askeladden lurte trollet.
 Hva skjer med objektet her når vi skriver om til passiv, slik: *Trollet ble lurt av Askeladden?*

Det direkte objektet er den eller det handlingen er rettet mot.

Fridtjof klapper hunden.

Spørsmål: *Hvem* er det Fridtjof klapper? Svar: *hunden* = objekt.

For å finne objektet må du spørre: *Hvem/hva er/var det* + subjekt + verbal.

Et par eksempler til:

Frida kastet epleskrotten. Hva var det Frida kastet? Svar: *epleskrotten* = objekt.

Hun hater frisk luft. Hva er det hun hater? Svar: *frisk luft* = objekt.

Gutten skrek au! Hva var det gutten skrek? Svar: *au* = objekt.

Husk at en *infinitiv* med *å* kan være objekt: *Fridtjof hater å danse.*

Indirekte objekt

Noen setninger inneholder flere enn ett objekt. Det ene objektet kalles da *indirekte objekt*. Det betegner den som tar imot eller får noe.

Frida ga **hunden** et kjøttbein.

Spørsmål: Til hvem ga Frida et kjøttbein? Svar: hunden = indirekte objekt.

For å finne det indirekte objektet må du altså spørre: *For hvem* eller *til hvem* + verbal + subjekt + objekt.

Læreren ga elevene ros. Til hvem ga læreren ros? Svar: elevene = indirekte objekt.

Preposisjonsfrase:
uttrykk med
preposisjon foran
substantivet: Læreren
ga ros til elevene

Istedenfor *læreren ga elevene ros* kan vi skrive at *læreren ga ros til elevene*. Slike uttrykk med preposisjon foran substantivet kalles *preposisjonsfrase*. Denne typen preposisjonsfraser kommer *etter* objektet, og vanligvis regnes de som *adverbial* og ikke indirekte objekt.

Ett ord, flere setningsledd

Det samme ordet eller de samme ordgruppene kan opptre som ulike setningsledd:

Hunden knurrer. (*subjekt*)

Fridtjof klapper **hunden**. (*direkte objekt*)

Frida gir **hunden** et kjøttbein. (*indirekte objekt*)

Men setningsledd kan altså også bestå av flere ord:

Den nye gutten i klassen var søt. (*subjekt*)

Hun elsket **den nye gutten i klassen**. (*direkte objekt*)

Hun ga **den nye gutten i klassen** en klem. (*indirekte objekt*)

Tips: En grei måte å finne ut om en slik ordgruppe hører sammen som et setningsledd på, er å erstatte med et pronomen:

Han var søt. (subjekt)
Hun elsket *han*. (objekt)
Hun ga *han* en klem. (indirekte objekt)

OPPGAVER

- 7 a** Disse setningene inneholder ett eller to objekter. Finn objektene.
Gunn ga gutten en ørefik.
Til middag spiste de forret, hovedrett og dessert.
Han ga venstrevingen en perfekt pasning.
Kan du sende meg ketsjupen?
Han ga dem nye klær.
Den sangen har gitt oss mye glede.
Henne ofret han ikke en tanke.
Hun kjørte på en elg.
Skoleledelsen gir elevrådet svar om en uke.
Han ga gutten ved siden av et forsiktig dult i siden.
Jeg kjenner typen.

- b** Skriv en tekst med minst fem setninger der du har med både ett og to objekter.
- 8** Hvilket setningsledd er uthevet i disse tre setningene?
En stakkars tigger som hadde vært uheldig her i livet, satt på fortauet.
Folk skulte på den stakkars tiggeren som hadde vært uheldig her i livet.
Frida ga den stakkars tiggeren som hadde vært uheldig her i livet, maten sin.

Predikativ

Noen verb er litt «tomme» i seg selv og krever at det kommer en videre forklaring rett etter:

Frida er ...
Fridtjof ble ...

Her forventer vi noe mer. Det setningsleddet som følger etter slike verb, kalles predikativ. Predikativet beskriver subjektet.

Frida er flink.

Spørsmål: Hva er Frida? Svar: flink = predikativ.

Predikativ følger etter hjelpeverbene *være, bli, hete, synes, virke, kalles*.

Du finner predikativet ved å spørre: *Hva + hjelpeverb + subjekt*:

Fridtjof ble bestemann i klassen. Hva ble Fridtjof? Svar: bestemann i klassen = predikativ.

Hunden heter Peik. Hva heter hunden? Svar: Peik = predikativ.

Alle ble lei seg. Hva ble alle? Svar: lei seg = predikativ.

Vanligvis er predikativet et adjektiv (med eller uten tillegg) eller et substantiv (med eller uten tillegg).

Husk: Objekt og predikativ opptrer ikke i samme setning. Verbene bestemmer om vi får med objekt eller predikativ å gjøre: *Han elsker katter* (objekt). *Hun er glad i hunder* (predikativ).

► Hvor mange ulike ting kan personen på bildet være?

OPPGAVER

9 a Finn predikativene i disse setningene:

Han er superkjemik.

Hun er et syn for øyet.

Hun er dum som et brød.

Det kalles sunn fornuft.

Han vil bli pilot.

De blir flinke når de øver.

Det virker vanskelig.

Oppslagsverk er lærerike.

Hun var glad i dyr.

b Skriv fem setninger der du bruker predikativ.

Adverbial

Adverbialet forteller noe om forholdene rundt det som skjer: *når*, *hvor*, *hvordan* eller *hvorfor* noe skjer.

De kommer *snart*. De kommer *når de har spist*. (når = tidsadverbial)

Hun flytter *hit*. De flytter *til Grønland*. (hvor = stedsadverbial)

Frida arbeidet *hardt*. Hun synger *som en engel*. (hvordan = måtesadverbial)

Hun døde *av sorg*. Han måtte holde sengen *på grunn av forkjølelse*. (hvorfor = årsaksadverbial)

I eksemplene ser vi at adverbialet kan bestå av både adverb, adjektiv, preposisjonsfrase og setning.

Husk: Preposisjonsfrasene kan være ganske sammensatte, som i eksemplet: *Han måtte holde sengen på grunn av forkjølelse*.

Setningsadverbial

En egen gruppe er *setningsadverbialene*. Vi nevnte mange av disse under ordklassen adverb. Setningsadverbialene betyr noe for innholdet i hele setningen:

*Hun er **dessverre** syk.*

*Hun kommer **ikke**.*

Kanskje, visstnok, dessuten, likevel, heldigvis, gjerne, helst og flere til hører med her. Til setningsadverbialene hører også nektingsadverbialene *neppe* og *aldri* i tillegg til *ikke*.

106 | Kapittel 5 Ord i sammenheng

OPPGAVER

10 a Finn adverbialene i disse setningene:

Han kommer straks.
 Han kommer ikke likevel.
 Han kommer hvis du roper på han.
 Frida reiser i morgen og blir borte i to måneder.
 Han bor her.
 Hun tar toget fra Sentralstasjonen.
 Det går sin skjeve gang.
 Han løper fort.
 Han spør av nysgjerrighet.
 Nå har han heldigvis forstått.

b Skriv fem setninger der du bruker adverbial.

11 Hva slags setningsledd er det som er understreket her? I noen setninger er det to objekter (direkte og indirekte) og i noen to adverbialer.

Hun har spist av kunnskapens tre.
Kranbilen tauet bort den feilparkerte Skodaen.
Den feilparkerte Skodaen ble tauet bort.
 Du er grei.
 Hun kommer hjem om to måneder.
 Hun kjørte på en skogsvei.
 Vi unner dem seieren.
 Hun synger som ei kråke.
Hva skjer 'a?
 De spilte fryktelig høyt.
 Frida tok en pølse på hjemveien i går.

Hun ga Fridtjof det hun ikke klarte å spise opp.

Å bade er gøy.

Å bade er gøy.

Hun hatet frisk luft.

Han var glad i naturen.

Hun reiser kanskje i morgen.

Siste ord er neppe sagt.

Henne hadde alle tro på.

En plass å trene på hadde vært bra.

Politiet tok ham i går på Gardermoen.

Det lyser i stille grender.

De gikk tidlig ut i dag på grunn av det fine været.

b Skriv fem setninger med flere setningsledd enn subjekt og verbal. Strek under et setningsledd i hver setning. Husk at du må vite hva slags setningsledd du streker under.

c 🧐🧐 Gå sammen to og to. Les setningene til hverandre, og finn ut hvilke setningsledd som har blitt understreket.

12 🧐🧐 Lag noen setninger som du er sikker på at du selv klarer å analysere. Deretter lar du en av de andre elevene i klassen prøve seg. Hvis du prøver å få alle seks setningsleddene med i samme setning, vil du oppdage at det ikke lar seg gjøre, fordi objekt og predikativ ikke kan opptre i samme setning.

Helsetning: setning som består av subjekt og verbal, og som gir mening når den står alene

Leddsetning: setning som ikke gir mening når den står alene. Innledes av en subjunksjon

Helsetning, leddsetning og ytring

De setningene vi lager når vi setter sammen setningsledd, er av to slag: *helsetning* og *leddsetning*.

Helsetning

Se på denne setningen:

Grete spiste koteletter.

Dette er en setning som kan stå alene. Slike selvstendige setninger kalles *helsetninger*. De må minimum inneholde subjekt og verbal. Setningen inneholder i tillegg objekt.

En helsetning kan bindes sammen med en annen helsetning:

Grete spiste koteletter, og Hans spiste brokkolisuppe.

Her er det konjunksjonen *og* som binder helsetningene sammen. Men vi kan bruke andre konjunksjoner:

Grete spiste koteletter, men Hans spiste brokkolisuppe.

Da blir meningen en litt annen, nemlig at det er en motsetning mellom de to handlingene. Fortsatt har vi med to helsetninger å gjøre.

TENK OVER

Hvilken plass kommer verbalet på i leddsetninger?

Leddsetning

Se på disse eksemplene:

Fordi hun elsket kjøtt, spiste Grete koteletter.

Mens Hans spiste brokkolisuppe, spiste Grete koteletter.

Selv om Hans spiste brokkolisuppe, spiste Grete koteletter.

Grete spiste koteletter når Hans spiste brokkolisuppe.

Hvis Hans spiste brokkolisuppe, spiste Grete koteletter.

At Grete elsket kjøtt, var noe Hans måtte akseptere.

Subjunksjon:
bindeord som innleder leddsetninger. For eksempel: *at, om, som, selv om*

Konjunksjon:
bindeord som binder sammen ord og setninger. For eksempel: *og, eller, men, for, så*

De delene av setningene over som er kursivert (skrevet med skråskrift), kalles leddsetninger. Kravet til en setning er at den inneholder minst subjekt og verbal. Alle setningene i kursiv har både subjekt og verbal. De skiller seg likevel fra helsetningene fordi de ikke kan stå for seg selv. Setningen *fordi hun elsket kjøtt* kan ikke stå alene fordi den ikke gir noen mening alene. Den må henge sammen med *spiste Grete koteletter* for å gi mening.

Det første ordet i alle leddsetninger er en *subjunksjon*.

Vi bruker konjunksjoner når vi binder sammen helsetninger, ord og leddsetninger, mens subjunksjoner *innleder* leddsetninger.

108 | Kapittel 5 Ord i sammenheng**OPPGAVER**

- 13 a** Sitt sammen to og to. Forklar hverandre hva leddsetninger er.
- b** Slå opp i kapitlet «Ordenes oppgaver», og finn eksempler på subjunksjoner.
- c** Lag sammen minst fem setninger som begynner med subjunksjon.
- 14** Skriv om alle setningene slik at det som nå står lengst til høyre, kommer først i setningen. Du må snu litt om på noen setningsledd.
- 15** Skriv en kort tekst der du lar Hans argumentere for at Grete må slutte å spise koteletter og heller spise brokkolisuppe. Prøv å skape variasjon i måten du begynner setningene på.

Ytring: det som står mellom to punktum, spørsmålstegn eller utropstegn

TENK OVER

Hva er forskjellen på setningsledd og leddsetninger?

Ytring

Ordet ytring brukes gjerne om det som står mellom to store skille tegn (punktum, spørsmålstegn eller utropstegn). En ytring kan da være

- en helsetning alene: *Grete spiste koteletter.*
- flere helsetninger som er bundet sammen: *Grete spiste koteletter, og Hans spiste brokkolisuppe.*
- en helsetning som inneholder en leddsetning: *Grete spiste koteletter fordi hun elsket svinekjøtt.*

Ofte bruker vi like gjerne ordet setning istedenfor ytring.

Tekstbinding

Tekstbinding handler om hvordan vi binder setninger sammen til lengre tekster. Når vi binder sammen setninger, er det særlig to ting som gjelder. For det første må det være en handling, et argument eller en tanke som føres framover. Det må altså komme noe *nytt* til i hver ny setning. For det andre gjelder det å finne det rette ordet eller uttrykket slik at det blir god flyt, og at poengene våre blir tydelige. Se på dette eksemplet:

En familie het Karlsen. Familien bodde på Klepp. Det var fredag kveld. De spiste ofte taco på fredager. De så også på tv.

Isteden kan vi for eksempel skrive:

► Vi binder setninger sammen på samme måte som mørtel binder sammen bitene i en mosaikk.

En familie **som** het Karlsen, bodde på Klepp. Det var fredag kveld, **og da** spiste familien ofte taco, **mens** de så på TV.

TENK OVER

Noen ganger er det greit ikke å begynne med ubestemt form, som her: *Endelig er sommeren her, og med den en ny badesesong!* Hvorfor fungerer det med bestemt form av *sommer* her?

Her er det *som*, *og*, *da* og *mens* som binder sammen setningene og skaper bedre flyt og sammenheng mellom dem. Men tekstbinding skjer også ved at vi på en eller annen måte gjentar noe i setningen foran. La oss se på eksemplet en gang til:

En familie het Karlsen. Familien bodde på Klepp. Det var fredag kveld. De spiste ofte taco på fredager. De så også på tv.

Dette er nok ikke så bra språk, men det henger tross alt sammen. Grunnen til det er at visse ord i teksten bygger videre på ord vi allerede har støtt på. I setningen får vi først ordet *familie*. Så kommer ordet *familien* (for nå har vi allerede hørt om den), og så kommer flere ganger pronomenet *de*, som viser til familiens medlemmer. Vi må starte med ubestemt form og deretter bruke bestemt form eller pronomen.

Ord som gjentas i forskjellige former, eller som det vises til direkte eller indirekte, er viktige for å skape sammenheng. I eksemplet vårt vises det til *familien Karlsen* med pronomenet *den*, og til *fredag kveld* med adverbet *da*. Slike ord kan kalles erstatningsord, fordi de erstatter ord eller grupper av ord.

110 | Kapittel 5 Ord i sammenheng

▲ Klarer du å finne tekstbinderne i disse to setningene?
En gutt som heter Bjarne, er veldig god i sjakk. Han deltar ofte i konkurranser, og da pleier han å vinne.

Selv om den lille eksempelteksten om familien Klepp er lett å forstå, blir den hakkete å lese. Noen ganger kan meningen være å skrive på denne måten for å skape en bestemt virkning, men i de fleste tekster vil vi gjerne ha variasjon. Noen ganger må vi også tydeliggjøre sammenhenger som ikke er så opplagte:

Karlsen tar bussen til sentrum. Jobben hans ligger i Strandgaten.

Kanskje bør vi skrive:

Karlsen tar bussen til sentrum fordi jobben hans ligger i Strandgaten.

Ofte er det bra i seg selv å variere språkbruken. En måte er å vri og vende litt på formuleringene.

Eksempel 1

På Klepp bodde det en familie som het Karlsen. Fordi det var fredag, spiste de nå taco mens de så på tv. Dette pleide de nemlig å gjøre på fredager.

Her er det *som, fordi, mens, de, dette* som binder teksten sammen.

Eksempel 2

Hjemme hos familien Karlsen på Klepp spiste de taco mens de så på tv. Det var fredag, og da var det ofte det de gjorde.

Her er det *mens, da, det og de* som binder teksten sammen.

Her begynner vi dessuten med bestemt form – *familien Karlsen*. Det kan vi gjøre fordi denne teksten også kunne vært begynnelsen på en fortelling om familien Karlsen. På denne måten kommer vi som

P

TEKSTBINDING

- Visse nøkkelord må gjentas helt eller delvis for å vise hva teksten handler om (en familie – familien).
- Erstatningsord brukes når vi vet hva vi snakker om (*den, de, dette, denne, da, der*).
- Bindeord knytter setninger sammen på ulike måter (*og, fordi, mens, som*).

TENK OVER

Hvorfor blir det galt å innlede en skriveoppgave om en novelle på denne måten:

Denne novellen handler om en gutt som gråter.

lesere rett inn i handlingen. For eksempel begynner eventyr aldri på den måten. Da heter det alltid:

Det var en gang en konge.

Kongen hadde tre døtre.

Eller: *Det var en gang en*

konge. Han hadde tre døtre.

Eller: *Det var en gang en*

konge som hadde tre døtre.

I eventyr er nettopp det ubestemte og tidløse et kjennetegn.

Ulike tekster – ulike ord og uttrykk

Vi bruker ofte litt ulike typer av bindeord og adverb etter hva vi vil uttrykke.

Tillegg og rekkefølge

Vil vi legge til i teksten, kan vi bruke *og*, *både – og*, *pluss*, *samt*, *dessuten*, *i tillegg*, *for det første – for det andre*.

Slike uttrykk passer i artikler, innlegg eller foredrag hvor vi bygger opp argumentasjon:

Sykelstier er en fin ting! For det første bidrar de til at mange lar bilen stå og heller tar sykkelen fatt. I tillegg trenger de som fortsatt kjører, ikke lenger irritere seg over sykklister i veibanen. De som velger sykkelen, får dessuten bedre helse, noe som gjør at staten bruker færre helsekroner.

Motsetning

Vil vi uttrykke *motsetning*, kan vi bruke *men*, *selv om*, *likevel*, *til tross for*, *på den ene siden – på den andre siden*.

Slike uttrykk passer blant annet i saktekster der vi vil vise at en sak har flere sider:

Selv om Norge har tapt alle VM-kvalifiseringskampene hittil, er det likevel noen som mener vi kommer til VM.

112 | Kapittel 5 Ord i sammenheng

Tidsforhold

Vil vi uttrykke tidsforhold, kan vi blant annet bruke *så, deretter, etterpå, da, like etter, etter at, før, nå, i løpet av, tidligere, med ett, plutselig, idet, endelig, i samme øyeblikk, mens.*

Slike uttrykk passer blant annet i fortellinger der det refereres *handling:*

Først hørte de en merkelig skrapelyd på hytteveggen. Deretter gikk det noen slepende trinn langs veggen og mot døren. Like etter tok noen i dørhåndtaket ...

Årsak – virkning

Vil vi uttrykke årsak og virkning, kan vi blant annet bruke *derfor, siden, fordi, når, på grunn av (at), grunnen til, nemlig, slik at, hvis, dersom, medføre, føre til.*

Slike uttrykk passer blant annet i saktekster der vi skal forklare sammenhenger: *Når det er slik at ingen bryr seg om hva de spiser, fører det til helseproblemer. Grunnen til at mange blir syke, er nemlig dårlig kosthold.*

► Hvordan vil du beskrive hva som er årsak og virkning i dette bildet?

OPPGAVER

- 16 Se om det er mulig å lage to–tre versjoner til av historien om familien Karlsen fra Klepp.
- 17 Les teksten under. Hvilke ord er det som særlig skaper sammenheng her? Gå gjennom setning for setning, og pek på hva som viser til noe fra tidligere setninger. *Hver lørdag hjelper Jonas farmor med å gjøre rent. Hun er 77 år gammel og er enke. Farfar døde for to år siden, men han ble over 80 år gammel. Farmor mener at det ikke er bra å bli så altfor gammel. Hun klarer fint å gjøre rent selv, men hun betaler Jonas en bra timelønn for å gjøre det. Hun synes nemlig det er hyggelig å få besøk av han. Han synes også det er hyggelig å besøke henne, og han kunne godt gjort rent for henne uten lønn. Men litt lommepenger er jo godt å ha, ikke sant?*
- 18 Fortell en venn om hvordan familiefrokosten foregår lørdag morgen. Tenk over hvilke ord du bruker for å lage flyt og sammenheng. Du kan velge om du vil skrive på bokmål eller nynorsk. Få en skrivevenn til å kommentere teksten din.
- 19 Lag bedre flyt i teksten nedenfor. Hva slags type ord tar du i bruk? Hvilke ordklasser tilhører de? Fortsett historien, og vær ekstra oppmerksom på hvordan du knytter setningene sammen. Legg inn en litt dramatisk hendelse. *Barna kommer gledestrålende til barnehagen. Det er mye å glede seg til denne dagen. De skal på tur. De har fått beskjed om å ta med seg badetøy. De skal også bade. Barna er spent på hvilke voksne som blir med. Noen av de voksne er mye morsommere å ha med på tur. Andre er ikke så morsomme. Særlig er det morsomt med Olav. Han tøyser og tuller. Han skaper mye godt humør rundt seg. Nå er alle barna på plass. Olav skal være med, viser det seg. Alle barna jubler. De kan dra. De går i gåsegang til bussholdeplassen. De holder rekken fint. De har på gule, selvlysende vester. De skal synes i trafikken. Det er ti minutter å gå til holdeplassen. Trikken skal akkurat til å gå. De rekker den så vidt.*
- 20 Lag en oppskrift på en rett du liker. Sørg for at det både er god språklig variasjon og god sammenheng. Bytt tekst med en skrivevenn, og gi hverandre respons.
- 21 Skriv et innlegg som begynner slik: «Jeg vil legge ned fornøylesparken på Klepp av følgende grunner.» Bruk tekstbindere som viser tillegg og rekkefølge.
- 22 Skriv et innlegg med overskriften: «Ikke legg ned fornøylesparken på Klepp.» Bruk tekstbindere som viser motsetning.
- 23 Beskriv en innebandykamp eller fotballkamp slik den artet seg da klassen din hadde gym. Bruk tekstbindere som viser tidsforhold.
- 24 Skriv en kort tekst der du påpeker helsefaren ved å spise bare gulrøtter til alle måltider. Bruk tekstbindere som viser årsak og virkning.

114 | Kapittel 5 Ord i sammenheng

P

SETNINGSLEDD

Det finnes seks typer setningsledd:

Verbal	V	<i>Hun skriver</i>	Forteller <i>hva som skjer</i>	Vi finner verbalet ved å spørre: <i>Hva skjer? Hva er det subjektet gjør?</i>
Subjekt	S	<i>Hun skriver</i>	Viser <i>hvem som utfører det som skjer</i>	Du finner subjektet ved å spørre: <i>Hvem eller hva er/var det som + verbal.</i>
Direkte objekt	DO	<i>Hun skriver en SMS</i>	Viser <i>hvem eller hva handlingen er rettet mot</i>	For å finne objektet må du spørre: <i>Hvem/hva er/var det + subjekt + verbal.</i>
Indirekte objekt	IO	<i>Hun gir henne et svar</i>	Er <i>den eller det som drar nytte av eller tar skade av handlingen</i>	For å finne det indirekte objektet må du altså spørre: <i>For hvem eller til hvem + verbal + subjekt + objekt.</i>
Predikativ	P	<i>Han blir glad</i>	Beskriver subjektet nærmere	Predikativ følger etter hjelpeverbene <i>være, bli, hete, synes, virke, kalles.</i> Du finner predikativet ved å spørre: <i>Hva + hjelpeverb + subjekt.</i>
Adverbial	A	<i>Hun vil treffe ham i morgen</i>	Forteller om omstendighetene rundt handlingen: <i>hvor, når, hvordan, hvorfor</i>	

P

TYPER AV SETNINGER

Helsetning: Setning som kan stå alene: *Grete spiser koteletter.*

Leddsetning: Setning som er en del av en overordnet setning: **Fordi Grete elsker kjøtt, spiser hun koteletter.**

Ytring: Det som står mellom to store skille tegn (punktum, spørsmålsteget eller utropsteget): *Fordi Grete elsker kjøtt, spiser hun koteletter.*

P

TEKSTBINDERE

Tillegg og rekkefølge	<i>og, både – og, pluss, samt, dessuten, i tillegg, for det første – for det andre</i>	Sjampoen er bra for <i>både</i> håret <i>og</i> hodebunnen. <i>I tillegg</i> er det den rimeligste sjampoen på markedet.
Motsetning	<i>men, selv om, likevel, til tross for, på den ene siden – på den andre siden</i>	<i>På den ene siden</i> er det positivt med sport, <i>men på den andre siden</i> kan det føre til prestasjonsangst blant ungdom.
Tidsforhold	<i>så, deretter, etterpå, da, like etter, etter at, før, nå, i løpet av, tidligere, med ett, plutselig, idet, endelig, i samme øyeblikk, mens</i>	Per var på kino, <i>men i løpet av</i> filmen fikk han vondt i magen.
Årsak – virkning	<i>derfor, siden, fordi, når, på grunn av (at), grunnen til, nemlig, slik at, hvis, dersom, medføre, føre til</i>	Det er vanskelig å sykle om vinteren <i>fordi</i> det er så mye snø i veibanen. Det <i>medfører</i> nedsatt framkommelighet.

I mål?

- Hva må til for at vi skal kalle noe for en setning?
- Forklar til sidemannen hva et setningsledd er.
- Du er godt i gang med å lære 2. fremmedspråk. Har dere snakket om setningsledd i den forbindelse? Hva heter setningsleddene på det fremmedspråket du lærer?
- Hvordan kan du variere måten å innlede setninger på når du skriver?
- Se på noe av det siste du har skrevet før du arbeidet med tekstbindingsdelen i dette kapitlet. Er det noe med måten du knytter sammen setningene på, som du ville ha endret på nå?
- Hva må du huske på for å kunne binde teksten din bedre sammen? Skriv ned en huskeliste.

P

TEKSTBINDING

- Visse nøkkelord må gjentas helt eller delvis for å vise hva teksten handler om (en familie – familien).
- Erstatningsord brukes når vi vet hva vi snakker om (*den, de, dette, denne, da, der*).
- Bindeord knytter setninger sammen på ulike måter (*og, fordi, mens, som*).

LOKUS

PÅ NETT

På elevnettstedet finner du disse ressursene til dette kapitlet:

- Læringsplakatene
- Kapittelquiz
- Digitale oppgaver

www.lokus.no/direkte/fabel/